

Straatactie in Poznan, Polen © Polish Fair Trade Association

Portretten van pioniers

Eerlijke handel in Oost-Europa

Bijna 25 jaar na de val van de Muur en de drieste omschakeling naar een vrije markteconomie vinden producenten van eerlijke handel langzaam hun weg naar Oost-Europese consumenten. Stap voor stap met beperkte middelen maar met veel enthousiasme timmert een steeds groter wordende groep activisten aan de weg.

Kansen voor fair trade

In 2010, dik vijf jaar na de eerste fairtrade-initiatieven in het land, publiceert de Poolse consumentenorganisatie een onderzoek naar het aankoopgedrag van warenhuisklanten. 77% van hen antwoordt dat ze het concept eerlijke handel niet kennen. 90% herkent het Fairtrade-logo niet. Maar 65% geeft aan bereid te zijn meer te betalen voor producten die gegarandeerd eerlijk geproduceerd en verhandeld zijn.

Deze cijfers geven enerzijds een beeld van de obstakels voor eerlijke handel in Oost-Europa: een publiek dat niet vertrouwd is met het concept, een grote groep die het financieel niet breed heeft en een gebrek aan sterke ngo's. Bovendien zijn hun middelen beperkt. Maar anderzijds wijst het cijfer van 65% op de kansen voor fair trade: een groeiende stedelijke, hoogopgeleide middenklasse die steeds meer aandacht heeft voor sociale en ecologische problemen en een jongere generatie die haar macht als consument ontdekt en graag inspeelt op (westerse) trends, vooral als ze aangeboden worden in hippe bars en winkels.

Gelijkenissen en verschillen

Het onderlinge verschil tussen de Oost-Europese landen is groot: Tsjechië is duidelijk de koploper, gevolgd door Polen. Elders zijn de fairtrade-initiatieven veel kleinschaliger. Maar er zijn ook opvallende gelijkenissen tussen de verschillende Oost-Europese landen. De pioniers zijn vaak actief in consumentenbewegingen en ecologische ngo's. Hun prioriteit is het publiek vertrouwd maken met het concept. Net daarom is de jaarlijkse World Fair Trade Day in mei hét campagnemoment bij uitstek. Men kan meestappen in een wereldwijde beweging. Verschillende organisaties zijn lid van de World Fair Trade Organisation (WFTO) en doen beroep op het aangeboden campagnemateriaal.

Nog een parallel: de meeste organisaties hebben niet de middelen om rechtstreeks producten te importeren en zijn aangewezen op samenwerking met West-Europese organisaties. Vaak zorgen grensoverschrijdende projecten gefinancierd met Europees geld voor extra impulsen. In de eerste plaats is er het concept van Fair Trade Towns (FTT) dat

in Tsjechië en Polen gretig wordt opgepikt. *Aware&Fair* is een project rond lokale antwoorden op de Millenniumdoelstellingen met als partners Transfair (Duitsland), de Polish Fair Trade Association en de steden Hannover (Duitsland), Blantyre (Malawi), Poznań (Polen) en Litoměřice (Tsjechië). *Enlarging Fair* is een samenwerking tussen acht ngo's uit Italië, Malta, Slowakije, Slovenie, Hongarije en Tsjechië.

Tsjechië

De oudste en grootste fairtrademarkt in Oost-Europa is Tsjechië. Al in 1995 zoekt de christelijke ngo **Ecumenical Academy Prague** (EAP) naar alternatieven voor *free trade* en komt zo uit bij fair trade. Vrijwilligers van Praagse protestantse parochies openen *Jeden Svět* (One World), het eerste winkeltje dat ook fairtradeproducten zal verkopen. Naast het vele educatieve en informatieve werk wordt de organisatie in 2003 ook de eerste groothandel in fairtradeproducten.

In 2003 gaat ook *Společnost pro Fair Trade*, vandaag bekend als **NaZemi**, van start in Brno. Vrijwilligers krijgen steun van personeel en het educatieve werk breidt al snel uit naar de organisatie van wereldwinkels en verkooppunten. In het begin komen de producten vooral via het Italiaanse *Commercio Alternativo* maar de groep investeert ook in rechtstreekse contacten, bijvoorbeeld met de Indische artisaansproducent MESH. Anno 2013 beheert NaZemi acht wereldwinkels, een e-shop en een eigen koffiemark, gebrand in Nederland.

NaZemi wereldwinkel © NaZemi

In 2004 richten beide organisaties een overkoepelende vereniging op, de *Asociace pro fair trade* of de **Czech Fair Trade Association** (CFTA). Na jaren onderhandelen met FLO wordt zij in 2009 de eerste nationale keurmerkorganisatie van Oost-Europa. FLO zorgt vanuit Bonn voor de licenties, CFTA voor de promotie en de marketing in Tsjechië en de controle op het gebruik van merk en logo. CFTA telt momenteel negen lidorganisaties, waaronder ook enkele jonge bedrijven. Miko Coffee bijvoorbeeld brengt fairtrade-koffie op de markt onder de naam Puro. Het bedrijf concentreert zich met koffiemachines en een professionele service vooral op bedrijven en horeca. Mamacoffee is een kleiner bedrijfje gegroeid uit de liefde voor Ethiopië en kwaliteitskoffie. Met een eigen branderij in Tsjechië zijn zij de eerste om fairtradekoffie te importeren, verwerken en verkopen.

Tot 2008 worden fairtradeproducten vooral in bioshops en wereldwinkels verkocht. Maar sindsdien zijn grote **retailers** als Kaufland, Marks&Spencer, Tesco, Interspar, Tchibo en Starbucks op de kar gesprongen. "In totaal bedroeg de omzet aan gelabelde producten in 2012 113 miljoen CZK

(€ 4,4 miljoen)," aldus Hana Chorvathova van CFTA. "Dat is een stijging met 23%, ondanks de crisis. Ter vergelijking: in 2005 bedroeg de omzet 3 miljoen CZK, in 2009 50 miljoen CZK. 67% van die omzet bestaat uit koffie. Dankzij de retailers breekt fair trade langzaam uit zijn primaire doelgroep van jonge, alternatieve mensen." CFTA maakte deze cijfers bekend aan de vooravond van World Fair Trade Day 2013, waarbij op 80 plaatsen in Tsjechië eerlijke ontbijten georganiseerd werden.

Een extra duw in de rug komt van de campagne **Fair Trade Towns**. In april 2000 roept het Britse stadje Garstang zich uit tot eerste FTT, de start voor een wereldwijde lokale dynamiek. De criteria zijn niet min: de lokale overheid spreekt zich uit voor eerlijke handel, er zijn producten te koop in winkels en horeca, scholen, verenigingen en bedrijven engageren zich en de lokale media besteedt er aandacht aan. Begin juni 2013 staat de teller op 1336 FTT's in 24 landen, waaronder 4 Tsjechische steden: Litoměřice, Vsetín, Volyně en Český Krumlov.

Uitnodiging voor een eerlijk ontbijt op WFTDay © Tsjechië

Polen

In buurland Polen doen activisten hun uiterste best om in de Tsjechische voetsporen te treden. In 2003 start in Gdańsk een groep met kerkelijke roots de organisatie *Trzeci Świat / My* (de derde wereld en wij), nu bekend als de **Polish Fair Trade Association** (PFTA). Na enkele geslaagde acties zetten ze in 2006 met de hulp van het Duitse Transfair een internetshop op en maken ze tientallen winkels en horeca-zaken warm om fairtradeproducten te verkopen of te schenken. Samen met FLO zorgen ze ook voor de wettelijke registratie van het keurmerk in Polen.

Al snel krijgt de groep navolging: in Warschau van studenten en jongeren (eFTe), in Krakau van ecologisten (Polska Zielona Sieć) en in Wrocław van anti-globalisten (Alan Turing Foundation). In 2009 richten negen organisaties samen de **Polish Coalition for Fair Trade** op. Zij coördineren de acties voor World Fair Trade Day: publicaties, picknicks, markten, workshops, lezingen, concerten en filmvertoningen. Bij de Europese verkiezingen van 2009 benaderen zij politici om zich uit te spreken voor eerlijke handel. Drieëntwintig kandidaten tekenen de verklaring, vijf worden verkozen. In 2010 is John Kanjagaile van de Kagera Cooperative Union in Tanzania de eerste producent die zijn verhaal komt doen aan de vrijwilligers.

Anno 2013 bevoorraden PFTA en co over het hele land ongeveer 400 verkooppunten. De producten komen meestal via Transfair of El Puente. In 2012 is al dit werk goed voor een omzet van € 600.000. Maar ook **retailers** ontdekken de markt. Bij Tesco zijn de producten niet altijd herkenbaar als fair trade, maar Marks & Spencer pakt breed uit met zijn fairtradegamma. De grootste speler op dit moment is ongetwijfeld Orlen, een keten van tankstations die in zijn shops fairtradekoffie schenkt. Voorlopig is de coalitie nog te zwak om naar Tsjechisch model een nationale keurmerkorganisatie te worden, maar dit is wel de bedoeling.

Ook in Polen zorgen internationale samenwerkingsverbanden voor nieuwe kansen. Dankzij het project Aware&Fair wordt **Poznań** een voorloper. De gemeenteraad schaaft zich achter het project, tientallen winkels en horecazaken doen mee en op de universiteit en in scholen ontdekken studenten wat *sprawiedliwy handel* is. Een mediacampagne haalt verschillende televisie- en radiostations en op 6 december 2011 opent PFTA in Poznań de eerste Poolse wereldwinkel. Daarmee is aan alle voorwaarden voldaan en wordt de stad de eerste Fair Trade Town van het land.

WFTDay in Gdansk © Polish Fair Trade Association

Hongarije

Het traject in Hongarije is vergelijkbaar, maar dan op een veel kleinere schaal. Rond de eeuwwisseling trekt de ecologische ngo **Védegylet** (Protect the Future) als eerste aan de kar. Op haar *őko*feszt in 2005 maken ze van de gekende slogan 'Another world is possible' 'Another trade is possible'. Honderden activiteiten worden opgezet in de grote steden en in scholen om het concept eerlijke handel uit te leggen aan de Hongaren.

In 2006 verenigen 11 lokale groepen en ngo's zich in de **Fair World Association**. Een enorme opsteker is het feit dat de toenmalige president László Sólyom zich achter biologische en eerlijke voeding schaaft en in zijn paleis officieel fairtradekoffie schenkt.

Maar het Hongaarse verhaal kent ups en downs. In 2006 opent een eerste wereldwinkel in Boedapest, maar die houdt het slechts een jaar vol. Het enthousiasme is er, maar de groepen zijn klein en de middelen beperkt. Miskolc is even kandidaat Fair Trade Town, maar de nieuwe rechtse burgemeester torpedeert het project. "Omzetcijfers hebben we niet," vat Györgyi Újszászi, pionier bij Védegylet en bij de coalitie, de situatie samen. "Maar er zijn wel steeds meer bio- en andere winkels die fairtradeproducten aanbieden. We hebben veel geïnvesteerd in educatief materiaal voor

scholen en jongeren, zij zijn de toekomst van onze beweging. En gelukkig heeft Boedapest sinds kort opnieuw een echte wereldwinkel: Vilagbolt!"

Vilagbolt, pas geopende wereldwinkel in Budapest © Újszászi Györgyi

Slovakije

Slovaken kunnen sinds enkele jaren in een aantal biowinkels en cafés fairtradeproducten kopen, vooral van Duitse en Oostenrijkse importeurs. Kleine organisaties zoals **Fair-trade Slovakia** doen wat ze kunnen om eerlijke handel ingang te doen vinden bij een ruimer publiek. Maar de pionier in Slovakije is Allan Bussard, directeur van **Integra Foundation**, de lokale tak van de internationale, christelijke ngo Integral Alliance. Via ontwikkelingsprojecten in Oost-Afrika komt hij in contact met fair trade. In 2005 richt hij Ten Senses op, een bedrijf dat er als eerste in slaagt een fairtrade-product rechtstreeks op de Oost-Europese markt te brengen. De macadamianoten uit Kenia zijn de voorbode voor de import en verwerking van kwaliteitskoffie, afkomstig van de Oromia Coffee Farmers Cooperative Union in Ethiopië. Deze 'koffie met een verhaal' wordt op de markt gebracht onder de merknaam Samay.

Macadamianoten uit Kenia © 10Senses

Slovenië

Het verhaal in Slovenië start met de ngo **Humanitas**, die in 2002 artisaanale werk van Burkinabese vrouwengroepen probeert te verkopen. In 2004 bundelen ze de krachten met **Umanotera**, een ngo actief rond duurzame ontwikkeling en openen ze in Ljubljana de eerste Sloveense wereldwinkel, **3MUHE**. De voedingsproducten worden voornamelijk geleverd door het Oostenrijkse EZA en het Italiaanse CTM. In 2008 richten beide organisaties de coöperatie **Odjuga** op om het aantal verkooppunten uit te breiden en retailers te benaderen.

De Baltische Staten

In Estland, Letland en Litouwen zijn het de Finnen die eerlijke handel een duwtje proberen geven. De Finse FLO-keurmerkorganisatie ondersteunt startende campagnes, vooral in Estland, en geeft licenties voor de drie landen. Voorlopig zijn er nog geen lokale bedrijven met gelabelde producten op de markt, enkel internationale retailers.

De Balkan

In Kroatië en Bulgarije zijn de initiatieven nog zeer pril. Roemenië heeft sinds kort met Koala Fairtrade een eerste wereldwinkel. In Servië is het doctoraatsstudent Filip Brkovic die de eerste aanzet geeft om geïnteresseerden bij elkaar te brengen. "De eerste fairtrade producten zijn in de Balkan geïntroduceerd door internationale retailers. Zo was de primeur in Servië, Montenegro en Bosnië voor Delhaize. Pittig detail: de verkopers in de winkels zijn zich daar meestal niet van bewust!" Toch is Filip Brkovic optimistisch: "Het zaad is gezaaid, elke dag raken meer en meer mensen geïnteresseerd in het concept. Vroeg of laat zal dat tot acties en vrijwilligersgroepen leiden. Geef ons nog enkele jaren en je zal ook in de Balkan wereldwinkels zien verschijnen."

"Er beweegt wat, maar er is nog veel werk aan de winkel", concludeert Tadeusz Makulski van Polish Fair Trade Federation. "Het probleem is dat Oost-Europa geen traditie van grassroots basisbewegingen heeft. Alles kwam altijd van bovenaf."

Willen wij van fair trade een succesverhaal maken, dan moeten we onze inspanningen blijven richten op het vormen van vrijwilligers, op fairtradescholen en -universiteiten, op acties in de straat. Kortom, op het bouwen van een beweging."

Oost-Europese producenten?

Tot nu hadden we het uitsluitend over Oost-Europese consumenten. Het doctoraat van Filip Brkovic heeft een andere invalshoek: de kansen voor achtergestelde groepen in de Balkan om als fairtrade producent erkend te worden. "Je mag niet vergeten dat het BNP per hoofd van Chili, Mexico of Argentinië dubbel zo groot is dan in de Balkanlanden. Ik zie dus geen reden waarom bepaalde groepen hier geen kansen op ontwikkeling verdienen via de principes van eerlijke handel."

Het probleem ligt bij de strikte regels van FLO, dat certificatie voor de Balkan voorlopig niet toestaat. Zonder certificering is de kans om in West-Europa vaste voet aan de grond te krijgen heel klein. Artisanaatproducenten kennen dit probleem niet, aangezien FLO op dat vlak niet actief is en de WFTO geen regio's uitsluit. Wat dat kan betekenen zie je bij het Bosnische BHCrafts. De organisatie werd na de burgeroorlog opgestart met Noorse hulp en is 15 jaar later een belangrijk project voor de regio. Via fairtrade- en andere kanalen vindt het handwerk zijn weg naar Europa, de Verenigde Staten en Japan."

BTC TRADE FOR DEVELOPMENT

WWW.BEFAIR.BE

**DE BELGISCHE
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING**

BRONNEN

Algemeen

Claudia Ciobanu, Eastern Europe: Fair Trade Takes Off (IPS, 2009), <http://www.ipsnews.net/2009/09/eastern-europe-fair-trade-takes-off>

Fair Trade Towns: www.fairtradetowns.org

Aware&Fair: www.awarefair.org

Enlarging Fair: enlargingfairtrade.blogspot.be

Tsjechië

David Creighton, Fair Trade in the Czech Republic (2011), <http://www.expat.cz/prague/article/health-medical/fair-trade-in-the-czech-republic>

<http://praguemonitor.com/2013/05/10/czechs-spent-czk-113m-fair-trade-products-2012>

The Ecumenical Academy Prague (EAP): www.ekumakad.cz

Nazemi: www.fairtrade.cz/en/nazemi-1

→ webshop Nazemi: obchod.nazemi.cz/cs

Czech Fair Trade Association: www.fairtrade-asociace.cz

→ kaart met Tsjechische verkooppunten: mapa.fairtrade-cesko.cz

Fair Trade Towns in Tsjechië: www.fairtradovamesta.cz

Polen

Kinga Boenning, The Introduction of Fair Trade in Poland: Opportunities and Challenges, BANWA (University of the Philippines, Mindanao), Vol.6, No. 2 (2009): 87–98.

The Polish Fairtrade Association: www.sprawiedliwyhandel.pl

eFTe: www.efte.org, vimeo.com/3265349

The Fair Trade Coalition: www.fairtrade.org.pl

Een update van activiteiten in Polen: <https://www.facebook.com/FairTrade.100.PSSH?fref=ts>

Hongarije

Vedegylet: www.vedegylet.hu

Vilagbolt: www.vilagbolt.hu

Slovakije

Jan Beracka, Slovaks begin to buy Fairtrade products, http://spectator.sme.sk/articles/view/44801/31/slovaks_begin_to_buy_fairtrade_products.html

Fairtrade Slovakia: www.fairtrade.sk

Integra Foundation Slovakia: www.integra.sk

Ten Senses: www.tensenses.com, www.samaycoffee.com

Slovenië

Hunamitas: www.hunamitas.si

Umanotera: www.umanotera.org

3MUHE: www.3muhe.si

Odjuga: www.odjuga.si

Baltische staten

Estland: www.fairtrade.ee

Letland: www.fairtrade.lv

Litouwen: www.fairtrade.lt

Balkan

Kroatië: www.fair-trade.hr

Bulgarije: www.integra-bds.bg

Roemenië: www.profairtrade.ro, www.koalafairtrade.ro

Servië: www.facebook.com/FairTradeSerbia

Bosnië: www.bhcrafts.org

Filip Brkovic, Developing the Fairtrade System in Serbia. In: Political Life. Belgrade, Serbia: Faculty of Political Science, 2013.

De auteur is ook bezig aan een doctoraat met als titel: An Assessment of Possibilities for Stronger Inclusion of Upper-middle-income Economies in the Fairtrade System - Case Study Serbia. University of Warwick and Université Libre de Bruxelles.